

Universal Journal of Theology

e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 2, Yıl/Year: 2020 (Aralık/December)

Prof. Dr. Muhammed Tâhir b. Âşûr, *İslâm Hukuk Felsefesi Gaye Problemi*

çev. Mehmet Erdoğan vd. 4. Basım, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013,
512 sayfa..

Değerlendiren/Reviewed by

Furkan KAYA

Yüksek Lisans Öğrencisi, Pamukkale Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku
Anabilim Dalı

Graduate student, Pamukkale University, Faculty of Theology,
Department of Islamic Law, Denizli/Turkey

furrkankayaa@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6835-1622>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Kitap Değerlendirmesi/Book Review

Geliş Tarihi/Date Received: 02/12/2020

Kabul Tarihi/Date Accepted: 02/12/2020

Yayın Tarihi/Date Published: 31/12/2020

Prof. Dr. Muhammed Tâhir bin Âşûr, *İslâm Hukuk Felsefesi Gaye Problemi*, çev. Mehmet Erdoğan vd. 4. Basım, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013, 512 sayfa.

Tâhir b. Âşûr, Zeytûne Üniversitesi öğretim görevliliği, rektörlüğü ve 10 yıl süren Mâlikî kadılığı vazifelerinin yanı sıra Osmanlılar'ın Tunus'u fethinden itibaren şeyhüislâmlık makamına Hanefî başmüftü tayin etme geleneğine 1932'de son verilmesi üzerine ilk defa Mâlikî şeyhüislâmlığı vazifesine getirilmiş son dönem alimlerindendir (s.14). Bu vazifeler, ona fikirlerini ülkesinde ve yaşadığı bölgede uygulamaya geçirme imkânı tanımıştır. Elimizdeki eser ve üniversitede girdiği derslerden birinin hukuk felsefesi olması, yazarın hukuk felsefesi (mekâsıdu'ş-şerî'a) alanındaki uzmanlığını göstermesi açısından önemlidir.

1946'da ilk basımı gerçekleştirilen bu eser, Mehmet Erdoğan ve Vecdi Ak-yüz tarafından dilimize kazandırılmış, Prof. Dr. Hayreddin Karaman'ın takdim yazısı ile 1987'de yayınlanmıştır.¹ Karaman'ın, bu kitabın Türkçe'ye kazandırılmasının, ülkemizde İslâm'ın ve özellikle İslâm hukukunun hakkıyla bilinip tanınması istikametinde yeni ve önemli bir adım olduğunu ifade etmesi kitabın kıymetini göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca eserin göze çarpan diğer bir özelliği ise İslâm hukuk literatüründe mekâsıdu'ş-şerî'a (dinin talimat ve hükümlerinin gayesi, gerekçesi) konusunu ele alan sayılı kaynaklar arasında yer almasıdır.

Yazar bu kitapta, kendi ifadesiyle "Hukukun Gayeleri"nin en önemli konularını, onların örneklerini ve varlığını ispatlayan delilleri yazmayı amaçladığını, böylelikle fıkıh öğrenenlere ve fıkıhla ilgilenenlere bir ışık, ihtilafı ve zamanla değişen durumlar için temel bir başvuru kaynağı, fukahâ arasındaki ihtilafın azaltılmasına bir vesile, ihtilaf kıvılcımları uçtuğunda fikhî görüşlerin birini diğerine tercih konusunda fukahânın takipçilerine insafı bir kılavuz ortaya çıkmasını hedeflediğini ifade etmektedir (s.27).

Tâhir b. Âşûr'un, kitabını telif ederken faydalandığı bu alandaki -kısmen benzer yönleri bulunan- mevcut önemli esere; eş-Şâtıbî'nin (ö.790/1388) *el-Muvâfakât*'² ile İzzeddîn b. Abdisselâm'ın (ö.660/1262) *Kavâidu'l-Ahkâm fi Mesâlihi'l-Enâm*³ adlı iki kitabını örnek olarak verebiliriz. İbn Âşûr, Şâtıbî'yi gereksiz uzatmalar yaptığı, başka meseleleri karıştırmaktan kaçınmadığı, gayelerin önemli bir kısmını dikkatinden kaçırdığı, dolayısıyla arzulanan hedefi

¹ Eserin tercümesi ve baskısı belirttiğimiz tarihte yapılmış olmakla birlikte, biz bu değerlendirmemizde 2013 yılında Rağbet Yayınları tarafından yayınlanan 4.baskıyı kullandık.

² Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtıbî, *el-Muvâfakât, İslâmî İlimler Metodolojisi*, çev. Mehmet Erdoğan (İstanbul: İz Yayıncılık, 2003) 4.

³ İzzeddîn b. Abdusselâm, *Kavâ'idu'l-Ahkâm fi Mesâlihi'l-Enâm, İslâmî Hükümlerin Esas ve Hikmetleri*, çev. Süleyman Kaya vd. Soner Duman (İstanbul: İz Yayıncılık, 2006).

gerçekleştiremediği gibi nedenlerden dolayı eleştirse de, kendi ifadesiyle kitabını telif ederken Şâtîbî'nin "eserinin metodunu takip ederek ve vardığı önemli sonuçları da ihmal etmeyerek" ondan faydalandığını görmekteyiz.

Zikredilmesi gereken bir diğer husus da; Tâhir b. Âşûr'un dikkat çeken bazı ifadelerinden yola çıkılarak kitabın aslında bir fıkıh usûlü eserine benzetilmesidir. Tâhir b. Âşûr'a göre fıkıh usûlü meselelerinin çoğu, hukukun hikmetine (hikmetu's-şerî'a) ve gayesine hizmet etmez. Bu bakımdan İbn Âşûr, mekâsıd'ın fıkıh usûlünden farklı olduğunu savunmaktadır. Ancak fıkıh usûlü meselelerinin çoğu, Şârî'in sözlerinden bazı kâideler vasıtasıyla ahkâm çıkarmakla ilgilidir. Bu kâideler, kendisiyle meşgul olanlara, usûl ilminin ortaya konulmasından önce fukahânın çıkardığı furûyu teyit imkânı verir. Belirtilen bütün bu konuların hukukun temel hikmetini, genel veya özel gayelerini açıklamakla ilgisi yoktur. Onların bütün amacı, hukukun lafızları ve lafızların dayandırıldığı nitelikler, yani "kıyasî ahkâmın illetleri"ni açıklamaktır. Bütün bunlar, yazara göre "hukukun gayeleri ilmi"nin ele alabileceği konulardır (s.28-29). Bununla birlikte Usûlü'l-fıkıh ilmi, zamanla dilimizde çeşitli müellifler tarafından, farklı şekillerde ifade edilmiş ve kullanılmaya başlanmıştır. Bunların örnekleri; İslam Hukuk İlminin Esasları, İslam Hukukunun Kaynakları ve geldiği nokta itibarıyla, yeni yeni yaygınlık kazanan -bizimde bugün bu isimle incelediğimiz- daha çok hukukun gayeleri konularının işlendiği, içeriği itibarıyla de yeni bir ilim sistematiği oluşturulması hedeflenen İslam Hukuk Felsefesi ismidir.

Kitabın aslı üç kısımdan oluşmaktadır fakat çevirmenler bu üç kısmın her birini bölümlere ayırmış ve kitabın tercümesini üç kısım ve on üç bölüm şeklinde yayınlamışlardır. Ancak içindekiler kısmı hazırlanırken bölüm numaralandırmaları, kısım numarası verildikten sonra yeni bir sayıyla ifade edilmek yerine karışıklığa yol açacak şekilde önceki kısmın devamı niteliğindeki izlenimi veren rakamlarla yapılmıştır. Örneğin; birinci kısmın ikinci bölümünü 'İkinci bölüm: Hukukun Gayelerinin Dereceleri' şeklinde verdikten sonra ikinci kısmın birinci bölümünü 'Üçüncü bölüm: Hukukun Gayelerinin Belirleyici Niteliği' başlığıyla vermiştir. Bu bakımdan fihrist, her bir kısmının altındaki bölüm numaralandırmalarının kısım özelinde müstakil numaralar verilerek sistemleştirilmesi şeklinde düzenlenseydi anlaşılabilirliği sağlaması açısından isabetli olurdu. Örnek vermek gerekirse; birinci kısmın ikinci bölümünün bitiminden sonra ikinci kısmın üçüncü bölümü yerine, ikinci kısmın birinci bölümü yazılması daha uygun olurdu.

"Hukukun Finalist Niteliği" ismi verilen birinci kısım, 'Hukukun Finalist Niteliğinin Temellendirilmesi' ve 'Hukukun Gayelerinin Dereceleri' şeklinde iki bölümden oluşmaktadır. Bu kısımdaki ilk bölüm başlığında ele alınan konulardan biri "hukukçunun hukukun gayelerini bilme ihtiyacı"dır. Her mü-

kellefin (hukuk öznesinin) hukukun gayelerini bilmesinin mümkün olmayacağı ve bunun bir uzmanlık gerektirdiğini ifade eden İbn Âşûr, burada hukukçunun beş noktada hukukun gayelerini bilmesinin gerekliliğinden bahseder ve bunları delillendirir. Bu alanlardan farklı olarak aynı şekilde hukukçu, sünneti kabulde, sahâbe ve selef hukukçularının görüşlerini almada ve istidlâl (normu hukukî akılla temellendirme) işlemlerinde de hukukun gayelerini bilmek zorundadır (s.46-51). Bununla birlikte hukukun gayelerini belirlerken hukukçuya düşen, taassubu bir kenara bırakmasıdır. Burada eleştirilmesi gereken bir hususa 'finalist' kelimesinin kullanımınıdır. Zira 'finalist' kelimesi yerine 'nihâi' ifadesinin tercih edilmesi hukuk literatürüne uygunluk açısından daha isabetli olurdu.

İkinci kısımda ele alınan "Hukukun Genel Gayeleri" üst başlığının altında sırasıyla; 'Hukukun Gayelerinin Belirleyici Niteliği', 'İslâm'ın Nitelikleri ve Gaye Problemi', 'İslâm Hukukunun Genel Gayesi', 'Hukuk Tekniği ve Gaye Problemi', 'Hukukun Uygulanması, Hukuk Politikası ve Gaye Problemi' alt bölüm başlıkları işlenmiştir. Bu kısımda yazar, 'Hukukun Gayelerinin Belirleyici Niteliği' başlığında hukukun genel gayelerini, hukuk normlarının özel bir türüne mahsus olmayıp bütününde veya çoğunda Şâri' tarafından dikkat çekilmiş nitelik ve hikmetler olarak tanımlamaktadır. Buna İslâm'ın nitelikleri, genel gayesi ve hukukun mutlaka göz önünde bulundurduğu özellikleri de dahil eder. Bununla birlikte hukukun gayelerini; gerçek manalar ve örfî genel manalar olmak üzere ikili bir ayrıma tâbi tutar. Bu ikili sınıflandırmaya binâen de hukukun gayelerine bazı şartları gerekli kılmıştır. 'İslâm Hukukunun Genel Gayesi' başlığında müellif, İslâm hukukunun delillerinin tek tek incelenmesi halinde bütün bu delillerin külliyâtından ve incelenen cüz'iyâtından, hukukun genel gayesinin, ümmetin düzenini korumak ve bu düzenin düzgünlüğünün (salâh) ancak ona egemen olanın, yani insanın düzgünlüğüyle devam ettirilebilir olduğunu ifade etmektedir (s.189).

'Hukuk Tekniği ve Gaye Problemi' başlıklı altıncı bölümde İbn Âşûr'un; "Hukukun gayesi, teşri ânında ayrıntıdan kaçınmaktır" ifadesi dikkat çekicidir. Bu sözünü açıklamalarıyla desteklerken; ayrıntıya girilmeme gayesine bağlı olarak, Kur'an-ı Kerîm'deki muamelâtla ilgili normların küllî (genel) karakterde ortaya çıktığını beyan etmektedir (s.275). İkinci kısmın sonuncusu olan yedinci bölümün 'Hukukun Uygulanması, Hukuk Politikası ve Gaye Problemi' başlığı altında İslâm hukukunun etkin yürürlüğünü sağlama yolları; 'Hukukun Uygulanması Konusunda Kesin Kararlılık' ve 'Kolaylaştırma ve Rahmet Yolu' şeklinde iki farklı bakış açısıyla incelenmektedir. Bu bölümde zikredilmesi gereken bir diğer önemli noktaysa 'Hîle-i Şer'iyeye ve Sedd-i Zerâyi' konularının işleniş biçimidir. Zira yazar bu iki başlığı en ince detaylarıyla ele almış ve nihâi olarak da mukâyese etmiştir (s.297-321).

Üçüncü kısım olan son bölümde “Hukukun Özel Gayeleri” konusu hukukun farklı alt dallarında müstakil başlıklar şeklinde incelenmiştir. Bu kısmın birinci başlığı olan sekizinci bölümde ‘Hukukun Gayeleri Açısından Muâmelâtla İlgili Normlar’ konusunun başında yazar kendi ifadesiyle; “Bu bölümün, ümmetin tasarrufları ve aralarındaki muâmelelerle ilgili olan hukuk normlarından hangisinin, normun gerek konulması ve gerekse yürürlükten kaldırılması açısından hukukun birinci derecede değerlendirdiği ve koruduğu gaye mertebesinde olduğunu, hangisinin ikinci planda ve gayeye bağlı durumdaki vesile mertebesinde olduğunu bilebilmek ve bu iki tip hükümlerin arasını ayırabilmek amacını güden bir giriş mesabesinde olduğunu” söylemektedir (s.333). Yine bu son kısımda işlenen bölüm başlıkları -yukarıda da ifade ettiğimiz gibi- hukukun alt dalları olan; ‘Aile Hukuku’, ‘Eşya, Borçlar ve Ticaret Hukuku’, ‘Yargılama Hukuku’ ve kitabın son bölümünü teşkil eden ‘Ceza Hukuku’ alanındaki hukuk gayeleridir.

İbn Âşûr’un incelemiş olduğumuz elimizdeki eserinden; kendisinin dilinin yoğun ve anlaşılması güç olduğunu söyleyebiliriz. Zira kitabı lisans dönemimizde incelediğimizde birçok noktayı anlamakta zorlanmıştık. Dilinin ağır olması ve konularının geniş kapsamlı olması bakımından kitabın lisans dönemindeki öğrencilere uygun olmadığını, kitabın bir ders kitabı mahiyetinde; yüksek lisans ve doktora seviyesinde bir hoca nezaretinde eserin aslıyla mukayesesi yapılarak okutulmasının daha uygun olacağı kanaatindeyiz. Yazarın kitabı yazma gayesini düşündüğümüzde bu hedefini büyük oranda gerçekleştirdiğini, beklentileri karşıladığını söyleyebiliriz. Kitabın planlamasının yerinde olduğu, yazarın konuyu başarılı bir şekilde işlediği ve bu alandaki eserlerin azlığı göz önünde bulundurulduğunda büyük bir boşluğu doldurduğunu ifade edebiliriz. Müellifin üslûbunun akademik olduğunu ve ideolojik bir tavır göstermediğini, mezhep taassubu içerisinde bulunmadan kitabını objektif ilmi kriterlerle yazdığını açıkça zikredebiliriz.

Kitabın diğer baskılarla mukayesesi yapıldığında incelemiş olduğumuz baskısına, öncekilerden farklı olarak konunun anlaşılabilir olması adına metin harici zenginleştirici tablo ve şekillerin eklenmesinin, kitabın okuyucularına büyük bir kolaylık sunduğunu söyleyebiliriz. Mütercimlerin, tercümede İbn Âşûr’un yararlandığı eserleri kaynaklar kısmında topluca göstermeleri aynı zamanda özgün metinde bulunmamakla birlikte, âyetlerin yerleriyle hadislerin kaynaklarını eklemeleri ve esere tafsilatlı bir fihrist hazırlamaları da takdire şayandır. Bununla birlikte mütercimlerin, kendilerinin de ifade ettiği gibi kitabın sistematüğünde bazı değişiklikler yapma gereği duymalarının -her ne kadar uygun gibi görünse de- eserin aslına ve yazara gösterilmesi gereken saygı açısından yerinde olmadığını söyleyebiliriz. Zikredilmesi gereken bir diğer husus da okuru rahatsız edici seviyelere ulaşan boyutta, kitabın hemen

hemen tamamında 'fıkıh' kelimesinin geçtiği yerlerde 'fıkıh' şeklinde basımdan kaynaklanan bir hata sebebiyle yanlış yazılmasıdır. Bu durum bir sonraki baskıda düzeltilmelidir.

Eserin Türkçe'ye tercüme edilmesi; müellifinin edebiyatla olan yakın ilişkisi, sıklıkla uzun cümle kurması ve kitaptaki bazı terimler göz önünde bulundurulduğunda zor ve takdiri gerektiren bir iştir. Bu bakımdan kitabı dilimize, ülkemize ve ilim dünyasına kazandırdıkları için mütercimleri bu üstün hizmetlerinden dolayı saygıyla anıyoruz. Kitabı İslâm Hukuku alanıyla ilgilenen tüm okuyuculara tavsiye edebiliriz.

Kaynakça

- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *Mekâsıdu's-Şer'i'ati'l-İslamiyye*. nşr. Muhammed et-Tâhir el-Mîsevî Amman: Dâru'n-Nefâis, 1421/2000.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *İslâm Hukuk Felsefesi Gaye Problemi*. çev. Mehmet Erdoğan vd. Vecdi Akyüz. İstanbul: Rağbet Yayınları, 4.Basım, 2013.
- eş-Şâtübî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî. *el-Muvâfakât. İslâmî İlimler Metodolojisi*. çev. Mehmet Erdoğan. 4 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.
- İbn Abdüsselâm, İzzeddîn. *Kavâ'idu'l-Ahkâm fi Mesâlihi'l-Enâm. İslâmî Hükümlerin Esas ve Hikmetleri*. çev. Süleyman Kaya vd. Soner Duman İstanbul: İz Yayıncılık, 2006.